ZA IZDAVAČA
Ivan Bevc
Nika Strugar Bevc

© za srpsko izdanje
BOOKA
11000 Beograd, Cara Lazara 12
office@booka.in
www.booka.rs

IZVRŠNA UREDNICA
Sanja Bogićević

PREVOD S NORVEŠKOG
Sofija Bilandžija

LEKTURA
Borka Slepčević

KOREKTURA
Nevena Bojičić

PRELOM
Bodin Jovanović

DIZAJN KORICA
Mina Vujović

ŠTAMPA
DMD štamparija

Beograd, 2025.

BOOKA.

Knjiga **226**

NORLA
Norwegian
Literature Abroad

Prevod ove knjige objavljen je uz pomoć fondacije NORLA.

JOHAN HARSTAD
MAKS, MIŠA & OFANZIVA TET

Naslov originala
Johan Harstad
Max, Mischa & Tetoffensiven
© Gyldendal Norsk Forlag AS 2015

Sva prava zadržana.
Nijedan deo ove knjige ne može se koristiti niti reprodukovati u bilo kom obliku bez pismene saglasnosti izdavača.

JOHAN HARSTAD

MAKS, MIŠA & OFANZIVA TET

Prevela Sofija Bilandžija

[I]
str. 9

[II]
str. 97

[III]
str. 489

[IV]
str. 853

We were in the jungle.
There were too many of us.
We had access to too much money,
too much equipment,
and little by little, we went insane.

FRANSIS FORD KOPOLA, KAN 1979.

[I]

THIS IS FOR US

(NEW DAY RISING, THE BATTLE FOR HUE)

Jesen 2012.

1

Počinje dan.

Tu se ništa ne može pa ne može. Ništa, ništa ni tu, ništa nigde, pa ni tu. To je najgore od svega, ni jedno jedino jutro bez nenadmašivog razočaranja: *još jedan dan*. I svaki put mora, bože me sakloni, da počne iz početka. Nikad se ne nastavlja od tačke gde se pređašnji dan završio, utorak koji se nastavlja kao utorak dok ne padne sneg, već sve skupa započinje iznova, minuciozno i bez izuzetka, svaka dvadeset četiri sata, u minut i u sekund, kao nesnosno i starmalo dete koje pokušava da zadivi svojim neobičnim osećajem za tačnost. U svakom slučaju, moglo bi se makar eksperimentisati sa sedmicom koja je duplo duža, pa nas barem ne bi tresnuo jedan ponedeljak za drugim. Dan i sedmica tek što su prošli, i eto ih ponovo, identični i istog osrednjeg kvaliteta, u tačno vreme dostavljeni na vrata, ugurani kroz otvor za pisma, ubačeni kroz otvorene prozore, zavrljačeni niz odžak, nagurani ti u grlo, kroz jednjak, poput pretplate koju nisi uspeo da otkažeš i za koju firma što iza nje stoji jednostavno ne može da shvati da bi neko želeo da bez nje živi.

Zora iznad Mineapolisa i Sent Pola. Deluje da će biti fin dan, tako izgleda, još uvek ni oblačka na nebu. Ali nije još sasvim sigurno, vreme je često lepše u satima pre svitanja, vedrije, blaže i ugodnije; ubeđen sam da za to postoji meteorološko objašnjenje, mogao sam nekoga da pitam i to razjasnim, ali bilo me je strah da će dotični odmahnuti glavom, skloniti u stranu listove papira na kojima su analiza i vremenska prognoza, i hrabro se osmehnuti uz reči: *Jutarnje vreme? Takvo je samo da bismo uspeli da preguramo još jedan dan*. Isto je i s jutarnjom svetlošću, rekao bih. Bog je zasigurno u marketingu, mora da je u najmanju ruku scenograf po obrazovanju. Teško mi je da zamislim išta drugo. Većina stvari bolje izgleda

ujutru. Osim čoveka. Čovek najbolje izgleda, sasvim očigledno, uveče. Tek u mrkloj pomrčini pokazuje svoje pravo lice. Potom ga obasjavaju plave brojke digitalnog budilnika na noćnom stočiću: 4.44. Trebalo bi da spavam, muči me nesanica. Odavno nisam dobro spavao, odspavao više od par sati nemirnog počinka svake noći. Budan sam u pomrčini, okružuje me tišina koja krcka, odnosno ne toliko tišina koliko uznemirujući mir. Anonimni koraci koji hodaju mekanim tepisima hotelskog hodnika s druge strane vrata, ključ-kartica koja se pažljivo stavlja u bravu u blizini ili se izvlači iz nje, nakašljavanje ili fragment snošaja nešto dalje (teško je čuti razliku), možda pet-šest soba dalje niz hodnik. Teško je razaznati u kojoj. Dva prozora na zgradi univerziteta preko ulice su osvetljena, sigurno su previše ambiciozni ili očajni studenti tamo presedeli celu noć i spremaju se da pođu kući. Oni se nalaze u drugačijoj tišini, mekšoj tišini, u kojoj na kraju noćnog bdenja čeka nagrada, šta god ona bila. Od svega pomalo, verovatno. Potencijalna golotinja. Otkud ja znam, možda se neko od njih i pojavi večeras, na poslednjem izvođenju komada s kojim sam na turneji, nije nemoguće; i ovde u Minesoti je *Better Worlds Through Weyland-Yutani* bila rasprodata mnogo pre nego što nas je turneja ovamo navela. Moja osma produkcija za trinaest godina. To nije mnogo, sigurno je trebalo više da radim, da budem brži, efikasniji. Ali prostor pozorišta posle poslednjeg izvođenja napuštaš uz neizbežni zadah truljenja koji se zakačio za tebe, kao da je publika prožderala sve ono što si svojim glumcima dao da serviraju sa scene, mogu još samo da ispljunu sumnju, i nju nosiš dalje, polupojeden, uz sve jači osećaj da se ne sastojiš od mnogo čega drugog. U ranim danima karijere počinio sam tu grešku da u svoj rad unesem dušu. To ne treba raditi jer vam se neće vratiti, svakako ne u istom stanju. Iznosim je iz dvorane i sve manje i manje mi deluje kao moja, pre kao neki zaboravljeni rekvizit koji sam se iz pristojnosti potrudio da sklonim pre nego što se ugase svetla.

Na noćnom stočiću pored hotelskog kreveta nalazi se spisak mesta u kojima nastupamo, gradova koji su ostali za nama, nedelja koje su pred nama: Njujork, Njujork; Boston, Masačusets; Klivland, Ohajo; Čikago, Ilinois; Mineapolis, Minesota; Milvoki, Viskonsin; Hjuston, Teksas; Albukerki, Nju Meksiko; Vičita, Kanzas; Denver, Kolorado; Finiks, Arizona; San Francisko, Kalifornija; Sijetl, Vašington; Los Anđeles, Kalifornija. Osim dvorane *Mark Tejper forum* u L. A., pozorišta koja smo iznajmili uglavnom su mala, i baš je to bio jedan od razloga što sam pristao da predstavu izvedem iz Njujorka i Ulice Mineta lejn. Nikad nisam imao

poverenja u sale s više od 400 sedišta. Uvek sam smatrao da se nešto dogodi s gledaocima ako ih je previše, kao da se pretvore u grozomoran i homogen organizam, kolektivno reagujući na sve što vide i čuju, dok su glumci sa svoje strane sve lošiji u uzaludnom pokušaju da prenesu energiju na horde ljudi u parteru i gore na balkonu. Najviše bih voleo da izvodimo predstavu za pedeset ljudi i da ne naplaćujemo više od deset dolara po ulaznici; pozorište za narod. Voleo bih da nam dolaze škrtice, oni što nisu zainteresovani, oni što su imali druge planove, preča posla i druga mesta na kojima mogu biti, oni koji se pojave isključivo zbog toga što je cena toliko niska da bi bilo debilno ne iskoristiti priliku. Voleo bih da su mi ti ljudi na sedištima i da na njih pustim glumce; publika koja ne očekuje ništa drugo do da protraći dva sata za koja su uvereni da im se nikad neće vratiti. Ljudi koji obično ne posećuju pozorište, koji nisu u stanju da nabroje omiljene dramatičare i uporede dve različite postavke jednog istog komada, ljudi koji ne razlikuju Tenesija Vilijamsa od Judžina O'Nila, i nikad nisu čuli za Čehova i Ibsena, još manje za Jasminu Rezu; publika koja nije sasvim sigurna šta da radi u pauzi i koja se pita šta znači ovo zvonce koje se iznenada oglasilo; ljudi koji aplaudiraju na pogrešnom mestu i od kojih bi se moglo očekivati da odu zbog nezadovoljstva, ljudi koji dolaze ružno odeveni i guraju svoje cegere ispod sedišta, ljudi koji ne gledaju predstave kako bi prvenstveno mogli da kažu drugima da su bili *u pozorištu*. To bi bilo nešto. Moglo bi da unese neku vrstu osveženja u ovo ovde.

Pored plana putovanja nalazi se časopis s velikim intervjuom koji sam dao pre nego što je turneja napustila Njujork, u kom se cela moja karijera rezimira i analizira, ili disecira. U tom trenutku sam već propustio san.

Moja večera s Maksom, tako glasi naslov. Nije posebno originalan. Iako smo doduše jeli tokom razgovora. Daj šta daš. Ni tu se ništa ne može. Možda sam previše govorio o Grotovskom, možda sam sebi mogu da zahvalim za parafraziranje. Piter Bruk. Ježi Grotovski. Cela priča oko Artoa. *Mrtvi teatar; sveti teatar; grubi teatar; neposredni teatar*; bogatstvo, sintetičnost i okrutnost, i put ka *siromašnom pozorištu*: tim ljudima je sve bilo jasno. Skidam im kapu, ali ja sam se umesto toga uvek držao nekonsekventnog teatra. Ili skeptičnog. Oslobođenog sve dogme koja mu nije naneta slučajno. Uostalom, je l' me ono beše Volman prvi uputio na Grotovskog, pozajmivši mi par njegovih knjiga i *Moju večeru s Andreom* Luja Mala, koju sam više puta odgledao (za razliku od kvalitetnih

video-kaseta treće generacije koje mi je takođe pozajmio, s dugim nerazumljivim snimcima japanskog pozorišta No i jedne tek sporadično titlovane produkcije eksperimentalne drame Petera Vajsa iz 1968, snimane jednom kamerom, *Diskurs über die Vorgeschichte und den Verlauf des lang andauernden Befreiungskrieges in Viet Nam als Beispeil für die Notwendigkeit des bewaffneten Kampfes der Unterdrückten gegen ihre Unterdrücker sowie über die Versuche der Vereinigten Staaten von Amerika die Grundlagen der Revolution zu vernichten*, koja je poznata i jednostavno kao *Viet Nam Diskurs*, i daleko je manje zanimljiva od eksperimentalne drame o Vijetnamu, *US*, Pitera Bruka iz 1966, dobro dokumentovane u formi radionice u filmu *Benefit of the Doubt*, 1967, i kao igrani film *Tell Me Lies,* s kojim je Kanski festival 1968. odbio da se petlja), prvo iz osećaja obaveze, kasnije iz sopstvenog interesa i jer ga je moja majka mnogo volela, bila je opčinjena svime što je imalo veze s pozorištem. Volman je bio prvi profesor drame koga smo imali ja i Mordekaj, u školi Garden Siti haj početkom devedesetih, u doba kad su godine i dani još uvek bili pred nama i presijavali se drugačijim bojama nego sada. Živeo sam u za mene novim ulicama na Long Ajlandu i za Norveškom sam čeznuo više nego što treba, sigurno sam se zato grčevito držao svega što mi je rečeno i što mi je bilo korisno. A Volman je govorio kako i jeste: *Ništa se tu ne može*. Mislim da mu je namera bila da nas uteši. Ili sebe. Mislim da je govorio iz iskustva pre nego iz preke potrebe da citira Beketa. Pričaću vam više o njemu kasnije. I o Mordekaju. I o svojoj majci. O ocu. O svom stricu Ovenu i vrataru Antihristu (koji se, naravno, zvao nekako drugačije) na uglu 78. ulice i Brodveja. I o Miši. Naročito ću vam pričati o njoj.

Pričaću vam o svima vama.

Ipak ovo pišem za vas, za nas, za sebe samog. Zapisujem pre nego što mi iščili, kao što je možda i vama već iščilelo, kao što se *sve pre ili kasnije pretvori u sranje*, kao što je Volman često govorio (Mordekaj je imao teoriju da je zapravo mislio na 仕手 – japansku reč *shite*, protagonistu No drame). Ne zapisujem zato što se ono što se desilo nije desilo drugima; naši životi nisu nipošto bili spektakularni ili značajni. Nikad nisu bili, nisu nikad. Nisu ni sada. Ali bili su to naši životi, povezani, i počeo sam da se plašim da ću ih izgubiti. Već ih gubim. Oven je umro, ostali su mi samo njegovi papiri, neka vrsta dnevnika koji nije namenjen nikome. I Miša se vratila u Kanadu, u Montreal. Mordekaj je u Kaliforniji, trebalo bi češće da ga zovem. Moj otac, na parkingu LAX-a. A moja majka? Čvrsto se drži Hauard biča.

Propadamo. Isto tako i mesta iz kojih potičemo. Može biti da sam napravio poslednju produkciju, da je ovo poslednja. Po mnogo čemu se nadam da jeste, ne znam da li bih uspeo još jednu, da li bih imao snage. Hoće li to biti dovoljno? Da li je sad dovoljno? Hoće li uskoro biti dovoljno? Koliko puta treba da otkucaš karticu po dolasku na posao dok ne prestanu da ti postavljaju pitanje, već na premijeri, o tome koji sledeći projekat spremaš? Kao Beket: *Ne mogu dalje. Idem dalje.* Započinješ svoj posao u nadi da ćeš istražiti i očuvati deo sebe, u nekakvoj, ne znam, nadi da ćeš dodatno razumeti sebe. Ali uvek nepogrešivo: kad izroniš na drugoj strani, razumeš još manje nego ranije. Sada sebe poznajem lošije nego pre deset godina. Razumem sve manje. Jedino u šta sam siguran, nakon više od dvadeset godina u ovoj zemlji, jeste da ovde niko ne oseća pripadnost. Amerika je zemlja za beskućnike.

Upravo stoga ovo pišem. Dok se ne udaljimo jedni od drugih i ne pretvorimo se u nekoga ko ranije nismo bili, bez niti koje su nas ranije spajale. Mislim da je i Oven zato pisao. Ne kao sentimentalnost, već kao preživljavanje, i takvu ruku polažem na vas, zaštitničku, u pokušaju da nas jednom zauvek obgrlim, poslednji put. Pišem na norveškom jer sam prinuđen. Neki od vas će to morati da daju da se prevede, ali je tako nužno jer je to nekada bio moj jezik i sada mi je potrebno da čujem svoj glas. Pišem na norveškom jer govorim engleski već dvadeset godina, a toliko je toga što nikad nisam uspeo da iskažem. Pišem na norveškom jer je to jezik koji sam za sobom ostavio, mislio sam da će zauvek biti moj. Pišem na norveškom iako sam prvih godina u SAD često imao prilike da čujem da taj jezik zvuči kao da ti je šljunak u ustima, a postojalo je i vreme kad mi je zbog toga bilo neugodno, pa sam ga ostavio, odložio ga po strani i govorio njime samo kad smo majka i ja bili sami. Ali sada znam da je to tačno, čujem i sam kako moj jezik podseća na kamenčiće koji krckaju pod zubima. Tako treba da bude. To je rezultat jezika koji je preživeo milenijume, lednici koji su se češali o planinske obronke izbrusili su ga od staronorveškog, sa sedimentima se isprao iz fjordova, oduvali ga vetrovi da bi potom mesecima po ledenoj hladnoći ležao pod snegom, a onda bi ga s proleća pronalazili duž grebena morena i u dolinama, vukli kući u teškim ruksacima i raspakivali na kuhinjskom podu, reč po reč, bockave slogove, dok su konsonanti stajali uspravno poput oštrih planinskih vrhova, kao silueta u pozadini, iza irvasa u smiraj dana. Pišem na norveškom jer čeznem za kućom, a prekasno je da kući odem. Pišem na norveškom jer sam nekad bio Norvežanin. Pišem ovo u

Minesoti, gde se Norveška veštački održava u životu na infuziji, pišem u sobi u kojoj se ništa ne dešava, u kojoj sam samo umoran. Sobi koja liči na druge. Sobi u kojoj se odvija intenzivan rad na uklanjanju svih tragova života prethodnih gostiju. Ovo je konačni poraz socijalizma u praksi – ne želimo da znamo jedni za druge. Ne možemo da podnesemo jedni druge – nečiji odsečen nokat na podu kupatila, i bacamo se na telefonski poziv recepciji kako bismo zamenili sobu, istog trena. Uzdržano zujanje mini-bara i šuštanje klima-uređaja; udišemo jedni druge i bez svoje volje se sjedinjujemo tokom noći, kao da odranije nismo postali jedno, povučeni iz opticaja iz spoljašnjeg sveta; kao gosti hotela postojimo mimo vremena i bilo kakvih posledica, smešteni u privremene odaje, prikucani i raspljeskani poput insekata sve dok ne platimo račun i ne izlegnemo se iz stadijuma lutke.

Počinje dan.

Kao neka didaskalija.

Kad sam bio dete, zamišljao sam da dan mora da se pokrene ručno i da će ostati večna noć ako niko ne preuzme odgovornost. Zamišljao sam da postoji nekakav Gospodov namesnik na zemlji, plećat momak, koji svakog jutra, pre nego što se bilo ko od nas uopšte probudi, nevoljno ustaje uoči svitanja i sam ide pravo u šumu dok mu gumenjaci šljapkaju po močvari, u prljavom kombinezonu i s opuškom zavijene cigarete u ustima, kako tabana do brvnare u dubini šume za koju samo on zna, i eno, eno počinje da pokreće škripavom kurblom novi dan, dok mrmlja, žali se sam sebi. Uspeo je da podigne sunce iznad zemlje i pokrenuo je saobraćaj što klizi, uz njegovu pomoć vesti se šire iz radijskih i televizijskih aparata, a ptice su opet zapevale odajući utisak da to čine svojevoljno i sa žarom; svi smo se zbog njega probudili i obukli. Tek kad se definitivno uspostavio jutarnji špic, iscrpljen je otabanao istim putem nazad, legao ne mareći za to što mu komšije prebacuju da nije ništa drugo do besposlena ništarija kojoj se ne dâ čak ni da pokupi račune iz sandučeta ili leti pokosi travu. U mom detinjstvu smo se u našoj porodici podsmevali Bogu, tako da je ovo najbliže njemu što sam smislio. Čovek iz naroda. Radnik u tajnosti. Ako su moji roditelji išta poštovali tokom mojih prvih godina u Stavangeru, to je sigurno bio san o predstojećem bankrotu tržišnih sila i konačnoj pobedi zajedničkog vlasništva, i bilo bi lako ismevati ih kad su kasnije odneli transparente na tavan i zaboravili parole i ideale, ali meni tako nešto nikad ne bi palo na pamet. Bio mi je više nego dovoljan sram u očevom pogledu kad sam ga sa osam godina

pitao ko su Crveni Kmeri nakon što sam našao neku zastavu u kutiji i svežanj izanđalih primeraka Maove *Crvene knjižice*, skupa s regalijama FNL-a, Nacionalnog oslobodilačkog pokreta Južnog Vijetnama, iz perioda kad su se on i mama borili protiv američkog ratovanja u Vijetnamu. Tad je već bio kapetan SAS-a, mama je bila otvorila pozamanteriju, dobro su zarađivali, lepo smo živeli, i svi smo se pravili kao da se ništa nije dogodilo. Ali naravno da se jeste dogodilo. Oba moja roditelja su iza sebe imala desetogodišnji angažman u onome što je navodno bila najdogmatskija i najrevolucionarnija partija toga doba, u Radničkoj komunističkoj partiji (marksisti-lenjinisti), koja je radi uštede prostora bila poznatija kao AKP (m-l). Inače mislim da majka ceo komunizam nije shvatala tako ozbiljno i doslovno kao moj otac. Doduše, i moja majka, koja je poticala iz daleko bogatije porodice s vilom u četvrti Ejkanes, bila je izuzetno zainteresovana za prava radnika i latentnu sposobnost naroda da se pobuni protiv buržoazije kojoj je i sama pripadala. Ali njoj nije bilo toliko bitno da dođe do velike oružane revolucije, ili da se instrukcije pokreta prate do poslednjeg detaljnog i minucioznog slova. Da budem iskren, mislim da se ponekad u tajnosti s nevericom podsmevala naporima u kojima su se njeni saborci takmičili ne bi li se predstavili kao istinski i samopregorni socijalisti u partiji – bilo da se radilo o odricanju od svega što bi moglo da nagovesti malograđansku i neproduktivnu dokolicu, ili o napuštanju studija nakon višegodišnjeg rada, kada ćete doslovno bataliti sve tako što ćete se ukrcati na brod, otići u mornare i prionuti na posao s radnicima. Prema mišljenju moje majke, bazični problem među AKP-ovcima navodno je bio u tome što većina članova partije nisu uopšte bili radnici, već učeni studenti i intelektualni akademci koje su čekale malograđanske karijere. Kad bih morao da nagađam šta je to u partiji i pokretu toliko fasciniralo moju majku, osim brige za Severni Vijetnam kojom ju je SUF, Stranka socijalističke mladeži, u početku i privukla, mislim da odgovor leži u tajnovitosti kojom se AKP (m-l) okružio, šifrovanim imenima kojima su se mnogi od njih služili, te u sumanutim, zaobilaznim putevima do različitih sala za sastanke u Stavangeru, što je često uključivalo i promenu auta ili autobusa pošto su bili ubeđeni da su pod neprekidnim nadzorom, da im prisluškuju telefone i da im zaposleni u državnoj službi, u debelim šinjelima, noću preturaju po kantama za đubre. I često jesu bili u pravu. Ali mislim da je takav život nudio zajedništvo koje je majka celog života želela. Možda je to bilo jedino mesto na kom je ikad osetila pravu pripadnost. U pokretu

je bila okružena prijateljima, drugovima, ljubavlju i uzajamnim požrtvovanjem; zajedno su se u dobru i u zlu suprotstavljali vlasti i sigurno su se osećali nepobedivo, kao da pucaju od sreće. U svakom slučaju dok je trajalo. Dok nije propala Maova kulturna revolucija. Pol Pot je pokazao svoje pravo lice, na Trgu nebeskog mira običan čovek s kesama u ruci stao je ispred tenkova i okrenuo svet naopačke. Ali tada je stvar već odavno bila gotova. Često razmišljam o tome kako sam bio dete poslednje generacije koja je mislila da nešto može da promeni; deo sam prve generacije koja je shvatila da ne možemo.

Majka je sasvim sigurno bila drugačija vrsta radikala od mog oca, ličnu slobodu je cenila u istoj meri koliko i socijalističku odgovornost, a njemu i pokretu je moralo biti problematično što je u jednom trenutku delovala kao uzor u partijskom životu dok je pokazivala kako se Lenjinovi modeli mogu primeniti u kolektivnim kružocima za pletenje za moju babu i žene drugih radnika u brodogradilištu Rusenberg, da bi u sledećem trenutku uparadirala na sastanak u šarenoj odeći koju je sama sašila, s ogromnim filcanim šeširom, kao dete cveća koje nosi poruku mira i pomirenja, pevušeći pesme Melani Safke ili grupe *Lavin spunful*, ispunjena tolikom ljubavlju i smehom da bude dovoljno za sve tokom večeri. Mora da ju je otac veoma voleo. Dok je trajalo. Sigurno ju je volela i partija, video sam je na slikama iz mladosti, iz tog vremena, nije ličila na majku s kojom sam odrastao, u svakom slučaju ne liči na majku koja je završila na Long Ajlandu, gde joj je najveća radost bila odlazak u isti italijanski restoran na kraju ulice. Ali kad gledam te stare slike, nije mi teško ni da razumem da joj je većina gledala kroz prste zbog tih ekscentričnosti i prihvatala je onakvu kakva jeste. Bila je zadivljujuće lepa na prirodan, rekao bih neopran način, i s toliko samouverenim i vragolastim osmehom da niko nije ni smeo da je isključi u strahu da će smešak ostati za njom i kad bude isključena iz pokreta, te da će zbog toga većina početi sve da dovodi u pitanje.

Sigurno se zbog toga otac u nju zaljubio. Mora da je to. Možda nikada nije upoznao nekog poput nje, logično mi je da je predstavljala nešto za šta nije ni znao da postoji. Umela je da melje kao vodenica, o svemu i sa svima, nikad nije odbijala kafu, bila je otelotvorenje druželjubivosti i predusretljivosti, otvorena i zainteresovana i za najgore ideje, i mnogo se smejala. Makar dok nismo došli na Long Ajland.

Ali šta je ona videla u mom ocu? Zabrinutom čoveku sa strahopoštovanjem prema autoritetima, nenametljivom i škrtom na rečima,

smirenom i odlučnom. Da li joj ga je bilo žao? Nije sigurno. Može biti da se zaljubila u njega, i to se događa, teško je to objasniti, i tek kad je prekasno, postavimo sebi pitanje gde nam je zaboga tada bila pamet. Mislim da je to bio najtužniji čovek kog poznajem, a najtužnije od svega bilo je to što toga nije bio svestan jer nije bio od onih ljudi koji se pitaju kako se zaista osećaju. Možda su političke ideje uz koje je odrastao i za koje se sam zalagao onemogućile takvu samospoznaju, i verujem da je mislio da je većina stvari na pravom mestu sve dok se on bori za novi svetski poredak, a ono što nije, doći će na svoje mesto onog dana kad više ne bude postojalo klasno društvo. Kad se ipak pokazalo da se to neće dogoditi, a on skupa s mojom majkom okrenuo leđa toj borbi i zadovoljio se tradicionalnijim životom s fokusom na porodici, karijeri i ličnoj slobodi, ostao je kratkih rukava. Mislim da nije naslućivao kako da razvija, daleko manje kako da raspoređuje zadovoljstva novog života. I onda je uglavnom nastavljao kao po običaju, previše je radio i isuviše se trudio, ne osvrćući se oko sebe i ne primećujući da to nikome nije važno. A možda ni njemu nikad nije pala na pamet, dok sedi sa šoljom kafe u svom kapetanskom sedištu u svom 747, na putu od LAX-a do CDG-a i dva noćenja u hotelu u Parizu, dok mu je izlazak sunca za leđima a sumrak ispred njega, ironija toga da se sad nalazi kilometrima iznad ljudi za koje je odavno bio odlučio da se bori, i da je shvatanje pilotiranja kao radničkog zanimanja zapravo tek nužna samoobmana.

Očev kolebljiv odnos prema aveti koja je pohodila Evropu ispoljio se u imenima koja je dao deci. Ako ne u mom, ono u sestrinom. Svoje ime ne volim otkad ga imam. Maks. Navodno je nemačko, to je ime mog pradede, ali tata je govorio da je to slučajnost i da mi ga je dao kako bi mami poslao signal. Sestra je od mene starija četiri godine i tata je mislio da je konačno došao kraj menjanju pelena, govnima i neprospavanim noćima, i da se približava mogućnosti iole smislenih razgovora sa svojim potomkom, kad sam se najavio ja. I navodno je osetio potrebu da kaže da je dvoje dece dovoljno. Ali u suštini, ni moja sestra nije imala sreće, dobila je ime po Ulriki Majnhof. Mislim da je otac hteo da ilustruje primerom, što je imalo neke veze s tim da oni koji ruše svet, svet i menjaju. A možda će ga ponovo izgraditi. Ponekad sam se pitao da nije možda pomalo bio zaljubljen u nju, i da li je maštao o tome da će se Ulrike Majnhof jednog dana samo pojaviti u njegovoj kabini, u raskoračnom stavu s puškom na ramenu, kidnapovati ga i odvesti u neki drugi život. Verujem da je mislio da je lepa, sigurno jeste mislio, i da je ime dato samo iz

tog razloga, što je, mora se reći, olakšavajuća okolnost. Kad malo bolje razmislim, i on je pomalo ličio na Andreasa Badera, makar na starim slikama. Ali to važi za većinu ljudi iz sedamdesetih. Ali u trenutku kad je Majnhof umrla 1976, otac je već lagano počinjao da traga za izlazom iz svoje marksističko-lenjinističke faze, i tada više nije bilo super imati ćerku koja te sve vreme podseća na to ko si nekad bio. I tako je u tajnosti, ne dogovarajući se ni sa kim, na kraju popunio formulare i promenio joj ime, ubacio još jedno K – na mamino olakšanje – i saopštio svojoj trogodišnjakinji da se sada zove *Ulrikke*.

I dok je otac, dakle, imao poslednju reč u odabiru imena za decu, majka je imala pravo veta kad je u pitanju bilo naše vaspitanje, i ne bežim od toga da je autoritarni i potpuno uređen život kakav je predstavljao AKP (m-l) možda doprineo tome da smo ja i moja sestra Ulrike imali toliko slobode tokom odrastanja, kao suprotnost svemu tome. A moglo je biti i rezultat majčine prirode i očeve nespremnosti da se suprotstavi njenom podrugljivom osmehu kad bi došao s posla, zatekao kuhinju pretvorenu u luna-park, video da smo Ulrike i ja zamenili odeću i naizgled pol umesto da kuvamo ručak, ili kad bih ja obavestio da ću postaviti šator u bašti i spavati napolju, iako je već prošlo vreme koje je otac smatrao mojim uobičajenim odlaskom na spavanje, i znao je da napolju neće biti nikakvog spavanja, već upravo suprotno, da će on morati da izađe i da me uvede unutra kad se čitava stvar za par sati bude pretvorila u cmizdrenje, da će on morati da stoji napolju u mraku i uveri se da drži pod kontrolom sve konopce za šator. Dok je otac uvek saopštavao koliko daleko od kuće smem da odem dok se igram napolju, i tražio da zna gde se tačno nalazim, majčino pravilo je bilo jednostavnije: *Ne idi toliko daleko da zaboraviš put do kuće. I vrati se kad se umoriš*. Događalo se da čeznem za ocem koji sme da mi postavi okvire, da mi postavi ograničenja. Ocem kome majka daje dozvolu da izađe i potraži me, da me uveče dovede kući kad sam se po njegovom mišljenju predugo zadržao napolju i kad se za mene brine. Ne znam da li se i dalje sećam puta do kuće. Mislim da se ne sećaju ni moji roditelji.

Počinje dan. Vreme prolazi, ali sad znam da dan ne pokreće neki mrzovoljni radnik, ne pokreće se ni snagom ruku ni snagom duha, većina stvari je danas automatizovana; vreme je u najboljem slučaju dotrajala mašina za karaoke, 52 albuma koja se ponavljaju u beskraj, sa po sedam pesama i električnim trzajem koji te u zoru bocne u leđa, terajući te da zgrabiš mikrofon i zapevaš iz punog glasa pred publikom koja zeva i već

je počela da luta pogledom, tražeći izlaz. Ali ovde je još uvek tiho, skoro sasvim tiho. I ponekad i ja potpuno mirno stojim, mirno u tišini takoreći, tako da sam i ja njom obuhvaćen, ili je i sam činim, tišinu, stojeći uspravno na podu hotelske sobe, bosonog na ravnom tepihu preko kog je neko brižljivo prešao usisivačem znajući dobro da je potrebno daleko više da bi se on očistio, a za šta se nema vremena, previše je soba, uvek je premalo vremena, jedino je toga previše, vremena je premalo, tepih nije čist, usisan je, ćelije kože i drugi ostaci od prethodnih gostiju postali su deo njega i privijaju se uz vlakna, kao što sam i ja postao deo tišine; stojim mirno na podu i nakon nekog vremena deluje kao da je svetu pritisnuto dugme za pauzu, dobrodošli prekid od svega, gde izostaju razmišljanja o poslu koji treba obaviti za koji sat, verovatno uz samo nekoliko minuta sna, a zadaci koji čekaju, ručkovi, razgovori, sastanci, obroci, tuširanja, računi, avionske karte, telefoni, košulje iz hotelskog vešeraja koje stižu između devet i dvanaest i šta god da je to sve skupa, obaveze i očekivanja, na nekoliko čarobnih minuta kao da je sve ovo na pauzi i zamišljam da su, ako pogledam kroz prozor, na ulicu, automobili stali, priljubljeni za asfalt, fiksirani u tački između tamo i ovde, za volanima u mraku sede nepomični šoferi, na putu ka mostu preko reke koja ne teče dok se svet nanovo ne bude pokrenuo, molekuli kojima je oduzeta sposobnost da vibriraju, zatišje sve do nivoa elementarnih čestica, ako je nešto takvo moguće a da svet ne poludi, a s druge strane ulice studenti koji više ne prelistavaju niti beleže, nakašljavanje ili seks pet-šest soba niže u hodniku koje koči i staje. Tek kad se ponovo pokrenem u hotelskoj sobi, sve se vraća u normalu i ponovo se pokreće.

Počinje dan.

2

Nov grad, novo pozorište. Premestili smo se i sve je isto: isti ljudi oko mene po cele dane, uveče ista publika; ne znam da li izlaze iz sale razgaljeni ili potišteni. Nema sna, već novih čaršava pod kojima mogu da strepim. Novi dani, novi počeci. Milvoki, Viskonsin. Vrućina Srednjeg zapada i jutarnje sunce boje pišaćke. Hotel s pogledom na reku koja protiče kroz grad, odatle pogled prekidaju soliteri od stakla, kancelarije otvorenog tipa u kojima ljudi daju sve od sebe ili se samo prave. Drugo nema šta da se ispriča. Ovo mesto može da bude bilo gde, i to mislim na najlepši mogući način.

Ovde unutra, moja odeća: sivi džemper. Košulja za ispod, crna košulja. Bazična odeća pozorišnog reditelja. Na kraju u ogledalu ugledaš Ingmara Bergmana. Uostalom, ponekad se desi da obučemo dukseric u kako bismo ostavili iluziju zaigranosti i inovativnosti kad radimo na sceni, a to Bergman nikad ne bi uradio. Obukao bi svetliji sportski sako. Ali jednom, samo jednom bih voleo da dođem u pozorište obučen kao Smrt u *Sedmom pečatu*, s crnom kapom za plivanje na glavi i svim tim, određujem mizanscen i režiram dok pokazujem plaštom i gestikuliram kosom; tad bi se stvari sigurno ubrzale.

Ne mogu da spavam, mogu i da ustanem, obučem se, navučem na sebe odeću koju sam po navici lepo presavio i prebacio preko stolice ispred pisaćeg stola. Čiste čarape. Smeđe somotske pantalone, par izlizanih patika. Važno je da su cipele uvek iznošene, nikad nove, nijedan glumac ne veruje režiseru s uglancanim cipelama. A onda i šal, večiti šal bez kog nijedan režiser posle nekog vremena ne napušta krevet, pretvorilo se u naviku. Lošu naviku. Strah od prehlade, od bolesti svake vrste; strah od promaje. Kao da će svet propasti ako nadareni režiser nije u

top-formi i štedro deli svoje znanje pogubljenim glumcima koji nisu u stanju da sami mrdnu prstom a da ih neko ne drži za ruku. Nosimo taj prokleti šal kako bismo potvrdili da imamo bilo kakva posla u pozorištu. Kao dirigent sa štapićem kojim maše gore-dole, kao da govori da je to toliko teško da se ne može obaviti samo rukama. Mnoge predstave bi bile bolje da je režiser ostao u krevetu. Voleo bih da čujem izvođenje Betovena bez dirigenta, uz tempo koji se pojačava i slabi kako muzičari odlutaju u mislima i misle o drugim stvarima ili na duže vreme izgube kontakt jedni s drugima; to bi ostavilo prostora za daleko dinamičniju simfoniju.

Smrt nikad ne nosi šal.

Imam svega 35 godina, ali osećam se kao da imam skoro 60. Sve je teže biti vlasnik ovog lica. Čovek koji postoji iza njega više ne liči na onog koji je bio. Kao da me svaka noć koju ne prospavam postari za godinu dana, možda ću kad se ova turneja okonča već biti mrtav. Ili ću biti Šekspirovih godina. Da. *Sedeti il' stajati – pitanje je sad*. U suštini i jedino pitanje kom režiser može da doprinese svojim odgovorom. Mimo toga tumaramo po mraku zajedno sa svojom trupom. Ipak previše režisera padne u iskušenje da pusti glumce da mu tumaraju tamo-amo po sceni kao kreštave kokoške kojima je bacio verbalni koncentrat, kako bi na taj način iskoristio *dinamičnost prostora, kontraste* i *vizuelnost*, ili naprosto kako bi dokazao okolini da se nešto režiralo. Iz sale to najviše podseća na posmatranje teniskog meča koji se izvodi mehaničkim pokretima. A ako i postoji nešto čemu bih voleo da podučavam studente scenskih umetnosti (nikad nisam imao snage za to), to je upravo ovo, da uglavnom nema razloga za ustajanje. Ali ima raznoraznih razloga da se sedne. To, naime, nikad ne omaši, svaki put kad radim s novim glumcima i dam instrukciju da sednu u nekoj sceni, odmah usplahireno počnu da listaju scenario i pitaju, sa spremnom olovkom za beleženje: *I… Kad ponovo treba da ustanem?* Vidi se na njima taj strah da sam im u tom trenu oduzeo pola glumačkog alata. Ali nije tu reč o nedostatku poštovanja za fiziku pozorišta ili za telo glumca, koje je najvažnija stvar koju nosi sa sobom na pozornicu. Pre je reč o suprotnom, dakle i o *prisutnosti* poštovanja. Reč je, rekao bih kad bih imao snage da predajem studentima scenskih umetnosti, upravo o tome: o prisutnosti. Kad bih predavao, makar i jedan dan, jedan sat, održao dvadesetominutno predavanje, rekao bih da je najdramatičniji od svega onaj ko ne ustaje kad bi apsolutno trebalo, ili još bolje, legne na pod, leđa okrenutih publici, ne dajući nagoveštaj da će se ikad podići